

слово; діалектизм являє собою ніби стилістичний омонім чи стилістичний синонім відповідного слова літературної мови. У складі художнього твору діалектна лексика набуває естетичного навантаження і стає матеріалом образу, в самому ж творі, звідки запозичається діалектне слово, воно є стилістично нейтральним» [6, с. 337].

Отже, можемо зробити висновки, що саме завдяки мові епічних художніх творів, у якій використано як ілюстрацію розвитку народної форми мови, мислення, культури, зокрема, гуцульський говір, лексикон сучасної української літературної мови поповнився низкою гуцульських лексем, які повністю освоєні як нормативні або близькі до цього (до прикладу, файно, газда, газдиня, господарка).

Література

1. Бевзенко С. Українська діалектологія. Київ, 1980. 218 с.
2. Бестюк І. Міфогенність імпресіонізму як основа поетики повісті «Гіні забутих предків» М. Коцюбинського // Мандрівець. 2006. № 2. С.49–55.
3. Білодід І. Курс історії української літературної мови в 2-х т. Т. 1. Київ, 1958. 544 с.
4. Богдан М. Діалектизми в художніх творах М. Коцюбинського // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада: Тези доповідей і повідомлень. Житомир, 1983. С. 263–265.
5. Оссовецкий И. Диалектная лексика в произведениях советской художественной литературы 50-60-х годов // Вопросы языка современной русской литературы. Москва, 1971. С. 301–385.
6. Ужченко В. Ужченко Д. Фразеологічний словник української мови. Київ, 1998. 500 с.

Олександра Драган

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А. П.)

**ПРЕФІКСАЛЬНА ВАРІАТИВНІСТЬ СИНСЕМАНТИЧНИХ
ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(у тексті історичного роману у віршах Ліни Костенко
«Маруся Чурай»)**

Анотація

У статті простежено варіацію префіксів у сполученні із синсемантичними дієсловами на позначення інтелектуальної діяльності в історичному романі у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко.

Ключові слова: синсемантичні дієслова, автосемантичні дієслова, префікс, експлікатор, словотвір

Анотація

В статье прослеживается вариация префиксов в сочетании из синсемантичными глаголами для обозначения интеллектуальной деятельности в историческом романе в стихах «Маруся Чурай» Лины Костенко.

Ключевые слова: синсемантичные глаголы, автосинсемантичные глаголы, префикс, экспликатор, словообразование.

Summary

The article traces the variation of prefixes in conjunction with synsemantic verbs on the Designation of Intellectual Activity in a historical novel in poems «Маруся Чурай» by Lina Kostenko.

Keywords: synsemantic verbs, autosemantic verbs, prefix, explicator, word formation.

Синсемантия – це здатність мовної одиниці виражати значення лише в поєднанні з іншими мовними одиницями (словами чи реченнями) та на тлі контексту або ситуації, синсемантичні мовні одиниці передбачають реалізацію свого значення лише в сполученні із залежним словом. Синтаксична структура, яка складається із синсемантичного дієслова та залежних від нього лексичних одиниць, має чіткі семантико-синтаксичні характеристики: узагальнену, невизначену (дифузну) семантику дієслівної лексеми; конкретний різновид облігаторного зв'язку між компонентами синтаксичного блоку; чітку семантику залежного компонента (як правило, іменного) [4, с. 4].

Дослідження інноваційних процесів у лексиці, зокрема тих, що відбуваються в дієслівній системі, є постійним об'єктом аналізу українських і зарубіжних учених: В. Жайворонка, В. Русанівського, І. Овчиннікової, М. Навальної, Н. Іваницької, О. Стишова, О. Тараненка, Т. Савчук та ін.

Попри великий інтерес лінгвістів і значну кількість ґрунтовних наукових праць, лексико-граматична природа окремих груп синсемантичних дієслів ще не до кінця розкрита.

Для аналізу ми обрали синсемантичні дієслова на позначення інтелектуальної діяльності з історичного роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай», зокрема розглянули їхні різноманітні префіксальні варіації і визначили, яка залежність лексико-граматичного наповнення семантичної єдності із синсемантичним дієсловом залежно від його префіксальної будови. Найтипівішими з-поміж синсемантичних дієслів на позначення інтелектуальної діяльності у творі Ліни Костенко «Маруся Чурай» були різні префіксальні утворення від слів: *читати, говорити, мовити, питати, казати, знати, думати*.

Дієслова становлять словотвірну базу для утворення нових префіксальних лексем. Тому дієслівні префікси в граматичній традиції розглядаємо як активні виразники словотвірних значень, що встановлюються на підставі регулярних співвідношень префіксальних і безпрефіксних (мотивованих і тих, які мотивують) дієслів [5, с. 219–220]. Характерною рисою дієслівних префіксів є те, що вони беруть участь у процесі внутрішньочастиномовного словотвору, тобто префіксація не змінює частиномовного статусу слова. Проте в процесі префіксації з дієсловом все ж відбуваються категорійні зміни, зокрема, приєднання префікса до дієслова недоконаного виду зазвичай спричиняє його перехід до дієслів доконаного виду. Крім того, мотиватором у внутрішньодієслівному префіксальному словотворі виступає не основа, а ціле дієслово, яке зберігає всі свої граматичні характеристики, крім виду [4, с. 6]. Тому Ліна Костенко часом використовує такі префікси як *до, по*, що надають синсемантичним дієсловом відтінку завершеності: *...Піп дочитав. І знову рушили. Пройшли версти вже півтори...*[2, с. 78], у цьому реченні синсемантичне дієслово не потребує експлікатора або *...Лушкар сказав: – Я вам поговорю! Тут головне – спокійно і без крові...*[2, с. 123], тут синсемантичне дієслово перейшло у автосемантичне.

Синсемантичні дієслова на позначення інтелектуальної діяльності з такими префіксами як *про, за, с, роз* переважно орієнтовані на обов'язковий компонент, виражений:

- іменником в Родовому відмінку : ...Тоді стара Бобренчиха, вдова, суду такі **промовила** б слова... [2, с. 4], або ...Але вона ні слова не сказала, усправедливлень жодних не дала... [2, с. 4];
- іменником у знахідному відмінку з прийменником: ...Якби я вам про неї розказала, що говорив про неї хто кому!...» [2, с. 10];
- складнопідрядним реченням: ...Оскаржену Марусю Чураївну тоді суддя суворо **запитав**, – коли, чого і для якої причини таке незбожсне діло учинила?... [2, с. 4] або ...А я таки чогось **подумав** зразу, – аж де зійшлись, чого б то за селом?... [2, с. 6], або ...Горбань **сказав**, що й сумніву нема. Звичайно, вбивство. Та іще й нецнота... [2, с. 20];
- цілою синтаксичною конструкцією: ...Було, **питаю**: – Що воно за диво? Під Берестечком бився ти сміливо. Під Зборовом також і над Пилявою своє ім'я ти не покрит неславою... [2, с. 55].

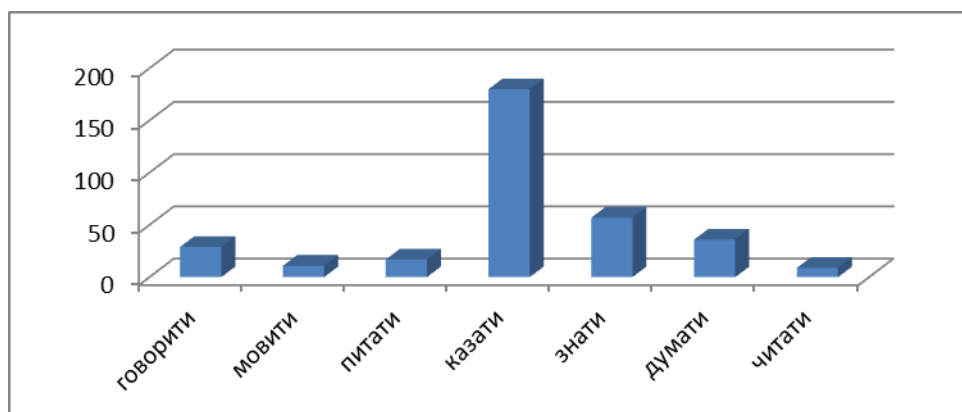
Саме в поєднанні словотвірної і граматичної функції□, або в функціональному синкретизмі, вбачають визначальну рису функціонального аспекту дієслівних префіксів [5].

Своє словотворче значення префікс виражає, приєднавшись до готового слова, тому він надає похідному слову нового значення. Відомо, що префікси можуть бути багатозначними, їхні значення зумовлюються взаємодією з реченням [7]. Наприклад, префікс **від**, який активно використовує Ліна Костенко : ...Вона й від цього, вбивця, ти диви, **відмовилась** хитанням голови [2, с. 18], у цьому реченні цей префікс надає дієслову **мовити** значення незгоди з чимось. А, наприклад, у реченні ...Горбань **відмовив**: – У такому разі ми різні правди маєм на увазі... [2, с. 20], дієслово **відмовити** за допомогою суфікса **від** отримало значення відповіді комусь, тому втрачає орієнтованість на обов'язковий придієслівний компонент об'єктного значення.

Окремі префікси здатні виконувати роль творення одного і того самого слова і вносять у його лексичне значення додаткові відтінки. Так, префікси **ви**, **зі**, **при**, **ні**, які застосовує у своєму творі авторка, надали синсемантичному дієслову **знати** нових відтінків значень : 1) ... Тоді громада загула прелюто: –

Вона ж свій злочин **визнала** прилюдно!... [2, с. 4]; 2) ... На то ставши, Параска Демиха, в літах подейшлих, **зізнала**: – Єдну душу Богу ховаю, а було так. Недавнечко, о півнях, вийшла я... [2, с. 5]; 3) ...Тоді на вряд був ставлений Фесько, млинів дозорця скарбу войськовόго, що під боязню божою **признав**: – Панове суд! Того я добре звісен... [2, с. 6]; 4) ...**Пізнав** любов, **пізнав** я і ненависть. Гарячий був, доходив до нестям... [2, с. 109].

Детальний статистичний аналіз мовної канви історичного роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» засвідчив, що загалом у творі синсемантичні дієслова зі значенням інтелектуальної діяльності, утворені від непохідних слів, мають такі кількісні показники: **читати** – 9 разів; **говорити** – 29 разів; **мовити** – 11 разів; **питати** – 17 разів; **казати** – 180 разів; **знати** – 57; **думати** – 36.

Як зазначено у діаграмі, найбільш уживаним є синсемантичне дієслово **казати** з різними префіксами, наприклад: 1) ...*Бо, як до Гриця, мертвого, припала, казала все – як зілля те копала, як полоскала, як його варила і як уранці Гриця отруїла...* [2, с. 4]; 2) ...*Недавнечко, о півнях, вийшла я... – ...трусити Левкову грушу, – підказав хтось...* [2, с. 5]; 3) ...*Розказує про Кафу, полонянок, про те, в які походи він ходив...* [2, с. 33]; 4) ...– *В такому разі будемо відверті, – сказав суддя, – бо тут не до прикрас...* [2, с. 9].

Серед розглянутих речень найчастіше експлікатором для синсемантичних дієслів виступають іменники, у знахідному або родовому відмінку. Наприклад: 1) ...*І поки він листа того читав, той посланець обговтався спочатку...* [2, с. 16], **читав** (що?) **листа**, експлікатор виражений іменником у родовому відмінку; 2) ...*Тоді громада загула прелюто: – Вона ж свій злочин визнала*

прилюдно!... [2, с. 4], *визнала* (що?) *злочин*, експлікатор виражений іменником у знахідному відмінку.

На вибір відмінкової форми експлікатора впливають і граматичні, і семантичні ознаки компонентів словосполучення або речення : вид дієслова (доконаний / недоконаний), семантика керованого слова (повнота / частковість охоплення дією, істота / неістота), наявність заперечної конструкції (функціонування із часткою не).

Отже, префіксальні варіанти синсемантичних дієслів на позначення інтелектуальної діяльності не виражають нового типу дій, а лише конкретизують, уточнюють ці дії в просторовому, часовому, кількісному відношеннях. За межами безпосередніх видових пар дієслівні префікси служать для надання словам найрізноманітніших відтінків як споріднених із значеннями прийменників, так і дуже віддалених від них, причому дуже часто різні відмінності у значенні того чи іншого префікса залежить від семантики кореня чи початкової основи, до якої приєднується певний префікс, а іноді й від характеру суфікса, наявного в початковій основі. Префікси виступають важливими конкретизаторами значення дієслівних дериватів.

Література

1. Іваницька Н. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. Київ, 1989. 63 с.
2. Костенко Л. Маруся Чурай. Київ, 1982. 136 с
3. Коць Т. Граматична норма: дієслівна парадигма в прескрипціях і в публіцистичних текстах початку ХХ століття. Київ, 2013, № 1, С. 68–75 .
4. Прокопенко І. Синтаксичні функції синсемантичних дієслів [Текст] : автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01. Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2005. 20 с.
5. Русанівський В. Історія української літературної мови. Київ, 2002. 424 с.
6. Савчук Т. Однорідність у семантичних єдностях, утворених синсемантичними дієсловами зі значенням розміщення об'єкта (на матеріалі роману Михайла Стельмаха «Чотири броди») // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць, Вінниця, 2017. Вип. 25. 269 с.
7. Соколова С. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. Київ, 2003. 288 с.
8. Шумейкіна А. Багатозначність дієслів конкретної фізичної дії в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2007.